

number of regulatory documents by the country's top leadership, which dictated various tasks – from academic freedom to total control over the educational process. The academic disciplines taught at the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University and the Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education are partially revealed. The common feature was a combination of lectures and seminar/practical work, and the teaching was in Ukrainian. The research work and student population of the universities are characterized.

The purpose of this work is to compare the main processes of Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University and Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education based on archival and published sources and works of national historians.

In writing this paper, we used the following principles of historical research: historicism, objectivity, and systematicity. We also applied the following research methods: historical and comparative, synthesis, biographical, retrospective, chronological, and comprehensive analytical.

The main thesis of the article is a comparative analysis of the process of formation of institutions, management system, personnel training, research and extracurricular activities of students, which allows to see the fundamental differences between them.

Key words: Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, Kamianets-Podilskyi Institute of Public Education, power, management, educational process, research, students.

Отримано: 19.10.2023 р.

УДК 94(477)«1932-1933»

DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.372-381

Ігор Якубовський

ORCID 0000-0001-9986-6469,

кандидат архітектури, доцент кафедри основ

архітектури та архітектурного проектування,

Київський національний університет архітектури і будівництва

ВІДОБРАЖЕННЯ АКТИВНИХ ФОРМ СПРОТИВУ ПЕРЕСІЧНИХ СЕЛЯН ПІД ЧАС ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 рр. НА ШПАЛЬТАХ РАЙОННИХ ГАЗЕТ КИЇВСЬКОЇ ТА ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

У статті досліджується закономірності появи на сторінках районної преси Київської та Чернігівської областей інформації про активний спротив селян політиці Голодомору 1932-1933 рр. Мета дослідження передбачає з'ясування особливостей відображення в районних газетах двох областей УСРР проблематики опору пересічних селян курсу влади на формування в українському селі умов, несумісних із життям. Методологія дослідження передбачає поєднання загальнонаукових та історичних методів пізнання, передовсім аналізу й синтезу, сходження від абстрактного до конкретного і навпаки, контекстуального, порівняльного, системно-структурного аналізу. Наукова новизна дослідження полягає насамперед у тому, що матеріали районних газет Київщини та Чернігівщини не досліджувалися як джерело щодо опору селян політиці Голодомору 1932-1933 рр. Простежено випадки появи на шпальтах низової преси повідомлень про різні форми спротиву, з'ясовано особливості подання інформації та її практичну мету, виходячи як із завдань поточного моменту, так і на перспективу. Висновки. Активні форми спротиву рядових селян на шпальтах районних газет Київської та Чернігівської областей періоду Голодомору 1932-1933 рр. відображені фрагментарно і вибірково, суттєво поступаючись висвітленню проблематики пасивного опору. Інформація про збройні напади селян на активістів хлібозаготівлі, підпали хат, побиття відображала локальний характер виступів й ідеологічно була по-

кликана виправдати використання владою репресивних методів хлібозаготівлі, а в майбутньому – стати одним із елементів заперечення цілеспрямованого курсу на впровадження механізму Голодомору. Крім того, більшість повідомлень супроводжувалися шаблонними твердженнями про підтримку селянами тих сіл, в яких відбулися акції спротиву, ідеї жорстокого покарання, а також дострокового виконання хлібозаготівельних завдань. Хоча районні газети й не можуть розглядатися як репрезентативне джерело, проте вони містять важливу емпіричну інформацію. Без її використання образ активного спротиву селян буде не повним, а пізнання стратегій влади стосовно камуфлювання курсу на вбивство голодом обмеженим.

Ключові слова: Голодомор, селяни, спротив, районні газети, Київська область, Чернігівська область.

Постановка проблеми. Дослідження спротиву селян формуванню в Україні механізму вбивства голодом 1932-1933 рр. має важливе значення не тільки для поглиблення уявлень про Голодомор, а й з огляду на необхідність спростування російських ідеологізованих концепцій, спрямованих на заперечення наявності у Кремля наміру убивства голодом українців, спростування геноциду. Одним із центральних напрямків таких зусиль є, як добре відомо, спроби перекласти відповідальність за створення в українському селі умов, несумісних із життям, на рядових виконавців, більшість яких були етнічними українцями. Останні начебто спотворили справжні наміри центральної влади й довели ситуацію до штучного голоду. А довершила справу покірність селян, їхня нездатність протестувати супроти перекручень лінії партії. Відтак ретельне з'ясування масштабу опору рядових селян, особливо активного спротиву, набуває особливої ваги. У цьому сенсі досі не задіяним залишається потенціал районної преси, який дає можливість фіксувати емпіричну інформацію про події і процеси, які розгорталися на рівні районів, зокрема про випадки активного спротиву. Дослідження під таким кутом зору місцевої преси Київської та Чернігівської областей є стимулом для вивчення інформаційного потенціалу газет з інших регіонів України.

Аналіз останніх досліджень. Доводиться однак констатувати, що районна періодика загалом і Київщини та Чернігівщини зокрема, не розглядалася крізь призму специфіки відображення активних форм спротиву рядових селян. Та й сама проблема спротиву не стала об'єктом системного аналізу. Хоча стосовно Чернігівщини видрукувано підбірку документів про настрої і поведінку населення в 1932-1933 рр. (Коваленко О., Подкур Р., Васильєв В., Лисенко О., 2012), а також кілька статей (Коваленко О., Подкур Р., 2012; Васильєв В., 2012; Лисенко О., 2012). Газети Чернігівщини як джерело до історії Голодомору почали вивчатися лише останнім часом (Костів М., 2021).

Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей відображення в районних газетах Київщини та Чернігівщини активного спротиву рядових селян курсу влади на масове вбивство голодом в українському селі.

Виклад основного матеріалу. Крім численних і різноманітних повідомлень про пасивний спротив у середовищі сільського населення політиці Голодомору районні газети містять інформацію про активні форми опору. Проте обсяг такої інформації є дозованим. Насправді він і не міг бути інакшим з огляду на ідеологічні завдання, які вирішували районні газети. Достатньо порівняти місцеву пресу зі свідченнями уведених до наукового вжитку документальних матеріалів з приводу «контрреволюційних проявів» в обох областях. На шпальтах газет відсутні повідомлення про факти, які наводили-

ся у спеціальних повідомленнях районних відділень ДПУ УСРР, доповідних записках і звітах органів ДПУ, райкомів КП(б)У, обласних партійних та державних органів, політвідділів МТС, секретарів та уповноважених ЦК КП(б)У тощо. Зокрема, поза увагою газет опинилися дані про організацію «волинку» у Недригайлівському, Великобубніському, Ічнянському, Прилуцькому районах, виникнення «контрреволюційних організацій» у різних районах, активне поширення антирадянських листівок та чуток (Коваленко О., Подкур Р., Васильєв В., Лисенко О., 2012, с.259-275, 295-318).

Почасти такої стан речей можна пояснити відображенням в офіційних документах можливої фальсифікації справ репресивними органами, вибиванням «потрібною» інформації, що тоді вже було поширеним явищем. У закритих і засекречених матеріалах політичних і каральних органів часом важко розрізнити реальні випадки та фальсифікації задля демонстрації начебто ефективності роботи. Натомість місцеві газети мали куди менше можливостей для інспірування самої основи повідомлень про випадки активного спротиву, оскільки поширювалися зокрема і у тих населених пунктах, події в яких довелося б придумувати. Інша справа ідеологічний супровід, навішування ярликів та інші маніпуляції, якими супроводжувалися такі повідомлення. Тут простір був безмежним, хоча відверте конструювання лише завдавало шкоди, не приносячи відчутних дивідендів.

Відсутність висвітлення в пресі усіх випадків, про які сигналізували зазначені вище матеріали, за будь-яких обставин не може не свідчити про ретельну сепарацію при підготовці тексту газет повідомлень в частині щодо активних форм спротиву селян. До оприлюднення мала бути допущена лише та інформація, яка, за задумом, виконувала потрібну ідеологічну функцію без негативних побічних ефектів. Додатковим доказом тут є факт, що більшість матеріалів газет торкаються розрізнених одиничних проявів, покликаних підвищити градус негативного зображення поведінкових стратегій заможних селян та краще обґрунтувати жорстокі репресії в районі. Лише у двох випадках мова заходила про діяльність організованих груп, але все одно в межах одного села без претензій на серйозніший масштаб, бодай районний. Слід гадати, газети старанно уникали навіть натяків на розгалуженість активного опору, щоб не спровокувати селян переходити до рішучіших дій.

Локальність опору, його сконцентрованість на ненависних місцевих провідниках хлібозаготівлі, як зразок посіяних кризь сито цензури повідомлень районних газет про активний спротив селян добре простежується на прикладі публікацій чигиринської «Ленінським шляхом». Газета фіксує активний спротив уже на старті хлібозаготівельної кампанії 1932-1933 р. Уже 6 серпня вона помістила коротку замітку наступного змісту: *«Куркулі у селі Мудрівці о 12 годині ночі на 3 серпня забили голову с.-р. тов. Сороку, голову виробничого т-ва Пищченка та колгоспника-активіста тов. Буренка»* (Куркулі, 1931, с.1). Крім того, газета намагалася використати цей акт для мобілізації колгоспників району на виконання непосильних планів хлібозаготівлі, а також завдань з інших політично-господарських кампаній. Передовиця цього номера закликала: *«На постріли ворогів відповімо цілковитим виконанням завдань суцільної колективізації, хлібозаготівель, мобілізації коштів, реалізації позички «III вирішальний»*. Крім того, районна газета закликала: *«Колгоспники, бідноту, середняцтво-одноосібник, організуйте хлібні червона валки імені т. т. Сороки, Пищченка та Буренка»*. Вимагалася також організувати у с. Мудрівці три колгоспи імені вбитих. Зрештою учасників вбивства пропонувалося розстріляти (Куркулі, 1931, с.1).

До цього випадку газета поверталася ще двічі. 9 серпня на шпальтах з'явився опис події, з якого з'ясовується, що жертви були спалені в хаті, куди зайшли після куткових зборів, присвячених затвердженню хлібозаготівельного плану. Після підпалу нападники почали стріляти у вікна. Врятувалися Пилип Приходько та Михайло Крамаренко. Тут таки наводилася біографічна інформація про вбитих, з якої видно, що Пшиченко та Буренко були учасниками війни на боці більшовицької Росії і що їм раніше вже спалювали хати (На терор бандитсько-куркульської зграї організуємо гідну відповідь, 1931, с.2). Поруч газета друкувала лист з с. Калантаївки, який мав наочно засвідчити, що села начебто відгукуються на заклики відповідати на вбивство активістів трудовими та політичними звершеннями. Голова сільради Німченко та уповноважений РВК Іщенко запевняли, що у відповідь на «терористичний акт» утворили три бригади імені загиблих, а пленум громадських організацій села ухвалив прискорено завершити суцільну колективізацію й достроково виконати всі плани (Калантаївці відповідають на куркульський терор, 1931, с.2). Дещо пізніше, 21 серпня, газета помістила матеріал під назвою «Гідна відповідь куркулям за вбивство кращих активістів», де йшлося про ухвалу пленуму Тиньчанської сільради у зв'язку з подіями в Мудрівці «вивести червону валку хліба та плододовочі до перевалочного пункту» (Гідна відповідь куркулям за вбивство кращих активістів, 1931, с.2). Судячи з того, що газета більше вже не розмішувала подібних зобов'язань, вона задовольнилася двома явно погодженими «згори» випадками.

Зрештою, 10 березня 1932 р. чигиринська районна газета повідомляла про ухвалу виїзної сесії Київського міського суду від 5 березня за матеріалами слідства щодо події в с. Мудрівці. До відповідальності було притягнуто аж 18 осіб, що виглядає явним перебільшенням. Напрошується думка, що до справи штучно притягнули усіх тих селян з Мудрівки, які доти були помічені в різних анти владних словесних акціях, привласненні чи переховуванні зерна. Підозру підсилює діапазон покарання від 3-х років БУПРу до розстрілу. Найвища міра покарання була застосована до 4-х осіб: І.С. Шалько, І.І. Семеняк, І.Ф. Семеняк, С.Л. Костенко. Очевидно, саме вони й брали участь у підпалі хати. До 10-ти років позбавлення волі з подальшим поселенням на 5 років за межами України були засуджені С.С. Науменко, Т.А. Семеняк (колишній голова сільради), Д.І. Бершадський, Ф.М. Бершадський, Гапка Шалькова, І.М. Хрокал, П.О. Семеня, А.Н. Кривенко, Ф.М. Семеняк. 3 роки БУПРу отримали А. Крамаренко, Варка Шалькова, Оксана Крамаренко, М.Ф. Камаренко, І.Ф. Душейко (Вбивців-бандитів куркулів суворо покарано, 1932, с.2).

Чигиринська районна газета інформувала ще про дві подібні акції спротиву. Перша з них відбулася через кілька днів після розглянутого вище випадку. У с. Зам'ятинці 17 серпня було спалено хату голови СКНС М. Канюка та хату кандидата у члени партії Дриги (Куркуль розперезався, 1931, с.2). Знову ж таки відразу розпочалося розкручування події в бік стимулювання селян виконати план, а 24 серпня газета приписувала селянам з цього села заклик до влади «знайти куркулів-паліїв і суворо покарати» (Паліїв суворо покарати, 1931, с.2).

1 грудня 1932 р. чигиринська районна газета повідомляла про підпал 27 листопада хати члена сільради Миколи Лінчевського в с. Адамці який активно працював на ниві хлібозаготівлі (Лютуючи класовий ворог вдається до терору, 1932, с.1). Газета устами сількорів з цього села прогнозовано звинувачувала заможних селян і пов'язувала акт з успіхами постраждалого у вилученні хліба в одноосібників. На відміну від події, яка сталася роком раніше в с. Мудрівці, газета обмежилася одним повідомленням і далі вже не розкручувала цю тему.

Повідомлення про активний спротив селян виявлено ще в кількох районних газетах – богуславській, рокитнянській, шполянській, дмитрівській, боровицькій та бахмацькій. Крім того, більшість районних газет Київщини надрукували постанову Київського обкому КП(б)У від 17 жовтня 1932 р. «Про вбивство сількора Гвоздя Павла в с. Кедина Гора Золотоніського району», а також матеріали з обласної «Пролетарської правди» про вбивство сількора Стеценка в с. Загребелля Тетіївського району. Хронологічно повідомлення охоплюють кінець 1931 – осінь 1933 р. Це свідчить про те, що навіть шляхом страхітливих Голодомору владі не вдалося забезпечити абсолютну лояльність селянства та досягти безроздільного домінування апатії до активного спротиву. Частина селян не втратила здатність до відкритих виступів, навіть із застосуванням крайніх методів стосовно активістів.

Богуславський «Шлях колгоспника» на початку січня 1932 р. у двох суцільних числах друкувала матеріали про два випадки застосування селянами зброї. 18 січня була опублікована замітка «Куркульська помста», де йшлося про судову ухвалу з приводу замаху на вбивство в с. Медвині. Зможний селянин Арсен Мацієнко був засуджений за спробу застрелити через вікно члена сільради Миколи Свидину. У такий спосіб селянин прагнув помститися своєму кривднику за те, що той напередодні намагався описати його майно за невиконання плану хлібозаготівлі. Уже тоді А. Мацієнко схопився за вила, але його відтягнули. А 5 листопада зробив замах на вбивство, проте знову невдалий і був схоплений (Куркульська помста, 1932, с.2).

Інше повідомлення богуславської газети стало найдетальніше описаною акцією. До всього саме в цьому випадку маємо справу з організованим опором, націленим на тривалі дії. На це вказують сутички із загоном міліції та неодноразові акції проти активістів у серпні – вересні 1931 р. Газета назвала поіменно членів групи (всього 17 душ) на чолі з отаманом Сидором Сухомлином, який організував «штаб» у лісі поблизу с. Саварка. Групі інкримінували підпал у серпні хат заступника голови сільради с. Саварка Лустова та активіста комнезаму Потапа Брехуненка, а також клуні члена хлібозаготівельної бригади Михайла Люльки. У вересні було здійснено напад у лісі на Михайла Люльку, хоча вбити не вдалося. 16 вересня відбувся бій із загоном міліції. Не зрозуміло, як було схоплено більшість членів групи та як уникнути арешту інші. Але покарання винесене Київським міським судом було жорстоким: п'ятьох душ було засуджено до розстрілу, чотирьох – до десяти років, двох – до шести років, трьох – до трьох (Сухомлинівці – клясові вороги трудящих зазнали нищівної поразки, 1932, с.2).

У лютому 1932 р. рокитнянська газета повідомила про те, що в колгоспі «Ленінський шлях» с. Макіївка було вчинено замах на активістів. Приводом нібито стало виключення з колгоспу 18 «глітайв»: *«Цей вирок глітайня відчула й того ж вечора вчинила замах на одного з кращих активістів голови КНС тов. Дідика, а в ніч на 30 січня пострілом з обріза у вікно хати де проводилися куткові збори поранено комсомольця Гладченка Миколу»*. Фінал акції газета описала подібно до богуславської районної газети: у відповідь колгоспники вирішили до лютого виконати план, викинути глітайню та підготуватися до сівки (Приборкаймо хизацьку зграю глітайні, 1932, с.1).

Решта повідомлень газет про активний опір стосуються періоду розпаду Голодомору, який припадав на хлібозаготівельну кампанію 1932-1933 рр. При цьому в одному з випадків йшлося навіть про мотиви, які рухали селянином. Шполянська «Шлях колективіста» наводила слова засудженого за підпал 23 серпня 1932 р. 300 кіп колгоспної соломи селянина-одноосібника Сидора Паскиди з с. Антонівки. Перед тим у нього виявили 22 пуди закопаної пше-

ниці. На суді він пояснював свої дії несприйняттям самої колгоспної системи: «Я запалив колгоспну солому, тому що в комісії, яка викопала в мене хліб, були одні колгоспники, палив за вітром так, щоб знищити всю солому колгоспу». Крім того, наводився ще один вислів засудженого: «Я все таки діждуся того часу, що ходитиму по трупах колгоспників». Суд на чолі з суддею Толочком засудив селянина до розстрілу. Очевидно обтяжуючим чинником став той факт, що Сидір Паскида свого часу воював проти радянської влади у холодноряському загоні Чорного ворона та мав стійку відразу до колгоспного ладу. Газета звинувачувала: «Весь час виступав проти заходів радвлади на селі, зокрема в 1931 та 1932 рр. увесь свій хліб закопав у землю, щоб не здати державі. В час суцільної колективізації агітував серед бідноти та середняків проти колгоспів». Зрештою, фінал замітки про засудження «Ворога народу – до розстрілу» дублює підходи, апробовані в районних газетах в 1931 – на початку 1932 рр.: «Трудящі-одноосібники с. Антонівки у відповідь на ворожій дії глитав 23 серпня здали державі 50 центн. хліба та зобов'язались контракцію виконати дотерміново» (Ворога народу – до розстрілу, 1932, с.1).

Сутнісний збіг з аналогічними повідомленнями богуславської та рокитнянської газет з попередньої хлібозаготівельної кампанії не міг бути випадковим. Він наштовхує на думку, що «зверху» був спущений відповідний шаблон, який слід було використовувати в повідомленнях про активні форми спротиву селян і який передбачав протиставлення у вигляді нібито появу ентузіазму виконати у відповідь хлібозаготівельні завдання. Не випадково у дуже віддаленій від Шполи частині сусідньої Чернігівщини Дмитрівська районна газета через два місяці використала такий самий підхід. 3 листопада вона друкує відкритий лист від районного зльоту передовиків Дмитрівщини, де поміж іншим зазначається, що «куркуль, ооскаженівший, пускається на терористичні акти як це має місце в селі Голінці й Гайвороні, де куркулі чинять опір бригадам по хлібозаготівлі й забили на смерть активістку с. Голінки тов. Ковалевську. Трудящі та одноосібники с. Голінки у відповідь на ганебний вчинок куркульні організували червону валку хліба в 300 піввід». Лист закликає всіх колгоспників та одноосібників району на зло «куркульям» на 100% виконати хлібозаготівельний та картоплезаготівельний плани (Відкритий лист райзльоту передовиків Дмитрівщини, 1932, с.1).

Часами інформація про випадки активних виступів селян могла потрапляти і до районних постанов. Про це свідчить той же шполянський «Шлях колективіста». 28 листопада 1932 р. газета надрукувала текст постанови Шполянського райвиконкому «Про стан заготівлі в с. Лебедин» від 23 листопада. Постанова цілком була присвячена тавруванню одноосібників за небажання виконувати хлібозаготівельний план. Але в її тілі містилася і згадка про підпал хати «найліпшого колгоспника-активіста, що має 212 трудоднів в колгоспі, ударника хлібозаготівель Сидоренка Дарія Петровича. Випадок тлумачиться як терористичний акт, а інформація про нього мала унаочнювати зловісність «куркулько-заможної верхівки» (Про стан заготівлі в с. Лебедин, 1932, с.1).

Акції проти сільських активістів у розпал застосування репресивних методів хлібозаготівлі фіксують також малинська, рокитнянська та бобровицька газети. У першому випадку йдеться про поранення пострілом у голови сільради с. Новаки комуніста Кузьменка (Рішуче зламати куркульський опір, 1932, с.1), у другому – про спалення у с. Василів хати активіста Сошинського, якому навзамін дали будинок виселеного заможного селянина (У відповідь на глитайський підпал – завершимо хлібозаготівлю, 1932, с.1). У Бобровиці селянський гнів вилився у напад на буксирну бригаду, яка прибула у с. Веприк з су-

сідніх Вороньків. Ця бригада разом із членом сільради старшим бригадиром Пилипом Левченко почала пошук хліба в куркулів, виявивши сховане зерно в Дениса Янка та Опанаса Басанька. Тоді обоє пострілами з обрізів поранили Левченка та членів сільради Цицюру й Кожуру. Янко був затриманий, Басанько втік (Розгромити куркульський опір у Веприку, 1932, с.1).

Показово, що спонтанні селянські виступи не припинилися і в розпал смертності від Голодомору. Бобровицька й Бахмацька районні газети фіксують акції у березні та квітні 1933 р. На шпальти першої з них потрапила інформація про те, що в колгоспі «Нове Життя» з с. Петрівка на ударника Свирида Марійка, напав з ножем та тяжко поранив колгоспник Хоменко, якого за це вигнали з колгоспу (Найсуровішої кари клясовому ворогу, 1933, с.2). А в с. Мала Загорівка Бахмацького району заможний селянин Антон Лукаш після того, як у нього буксирна бригада виявила яму з хлібом, мав намір застрелити активістів, але револьвер дав осічку (Куркуль Лукаш розперезався, 1932, с.2).

Насамкінець, фіксують газети й дрібні інциденти проти членів буксирних бригад. Для прикладу, у Бахмачі донька заможного селянина Григорія Левченка побила Марію Сову, старшого бригадира об'єднаної буксирної бригади (місцеві активісти та надіслані з с. Курені) після того, як у батька вилучили зерно та м'ясо (Покарати клясового ворога, 1932, с.1).

Висновки. Відображення активного спротиву рядових селян на шпальтах районних газет Київської та Чернігівської областей періоду Голодомору 1932-1933 рр. було фрагментарним і суттєво поступалося повідомленням про пасивні форми опору. Підпорядковане воно було завданням ідеологічного забезпечення поточних політично-господарських кампаній, водночас закладаючи можливість для використання в майбутньому випадків насильницьких дій селян проти активістів для виправдання репресивних методів хлібозаготівлі. Крізь сито цензури до газет потрапляли лише ті прояви опору, які мали вузько локальний характер й не могли створити враження про масове несприйняття селянами хлібозаготівельної стратегії влади, спрямованої на формування в українському селі умов несумісних із життям. Для повноти картини більшість повідомлень супроводжувалися шаблонними твердженнями про підтримку селянами тих сіл, в яких відбулися акції, ідеї жорстокого покарання, а також дострокового виконання хлібозаготівельних завдань. У підсумку, хоча районні газети й не можуть розглядатися як репрезентативне джерело, проте вони містять важливу емпіричну інформацію. Без її використання образ активного спротиву селян буде не повним, а пізнання стратегій влади стосовно камуфлювання курсу на вбивство голодом обмеженим.

Список використаних джерел і літератури:

1. Васильєв В. Настрої та поведінка населення Чернігівщини доби «великого переламу» та початку суцільної колективізації сільського господарства. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції згори 1928-1938. Збірник документів матеріалів*. Чернігів, 2012. С. 28-39.
2. Відкритий лист райзльоту передовиків Дмитрівщини. *Колгоспник Дмитрівщини*. Дмитрівка. №78, 3 листопада 1932 р.
3. Ворога народу – до розстрілу. *Шлях колективіста*. Шпола. №84, 3 вересня 1932 р. С. 1.
4. Вбивців-бандитів куркулів суворо покарано. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №28. 10 березня 1932 р. С. 2.
5. Гідна відповідь куркулям за вбивство кращих активістів. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №42. 21 серпня 1931 р. С. 2.

6. Калантаївці відповідають на куркульський терор. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №36. 9 серпня 1931 р. С. 2.
7. Коваленко О., Подкур Р., Васильєв В., Лисенко О. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції згори 1928-1938*. Збірник документів матеріалів. Чернігів. 2012.
8. Коваленко О., Подкур Р. Джерела дослідження настроїв населення Чернігівщини у 1920-1930-х рр. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції згори 1928-1938*. Збірник документів матеріалів. Чернігів, 2012. С. 10-27.
9. Костів М.Б. Регіональна преса УСРР як інструмент комуністичної пропаганди на Чернігівщині (1929-1933): дис. ... д-ра філософії. Запоріжжя, 2021.
10. Куркулі. *Ленінським шляхом*, Чигирин, 34. 6 серпня 1931 р., 1.
11. Куркуль Лукаш розперезався. *Прапор Комуни*. Бахмач. №87, 15 квітня 1933 р. С. 2.
12. Куркуль розперезався. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №42, 21 серпня 1931 р. С. 2.
13. Куркульська помста. *Шлях колгоспника*. Богуслав. №8. 18 січня 1932 р. С. 2.
14. Лисенко О. Сільські активісти: формування групи, типи поведінки та методи роботи. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської революції згори 1928-1938*. Збірник документів матеріалів. Чернігів, 2012. С. 40-62.
15. Лютуючи класовий ворог вдається до терору. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №122. 1 грудня 1932 р. С. 1.
16. Найсуворішої кари класовому ворогу. За суцільну колективізацію. *Бобровиця*. №28. 28 березня 1933 р. С. 2.
17. На терор бандитсько-куркульської зграї організуємо гідну відповідь. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №36. 9 серпня 1931 р. С. 2.
18. Паліїв суворо покарати Паліїв суворо покарати. *Ленінським шляхом*. Чигирин. №43. 24 серпня 1931 р. С. 2.
19. Приборкаймо хижацьку зграю глитайні. *Колгоспник Рокитянищини*. Рокитне. №14, 8 лютого 1932 р. С. 1.
20. Покарати клясового ворога. *Прапор Комуни*, Бахмач. 42, 9 січня 1932 р., 1.
21. Про стан заготівлі в с. Лебедин. *Шлях колективіста*. Шпола. №111, 28 листопада 1932 р. С. 2.
22. Рішуче зламати куркульський опір. *За більшовицькі темпи*. Малин. №135. 2 грудня 1932 р. С. 1.
23. Розгромити куркульський опір у Веприку. *За суцільну колективізацію*. Бобровиця. №123, 31 грудня 1932 р. С. 1.
24. Сухомлинівці – клясові вороги трудящих зазнали нищівної поразки. *Шлях колгоспника*. Богуслав. №7, 16 січня 1932 р. С. 2.
25. У відповідь на глитайський підпал – завершимо хлібозаготівлю. *Колгоспник Рокитянищини*. Рокитне. №110, 7 грудня 1932 р. С. 1.

References:

1. Vasyliiev, V. (2012). *Nastroi ta povedinka naseleennia Chernihivshchyny doby «velykoho perelamu» ta pochatku sutsilnoi kolektyvizatsii silskoho hospodarstva. Nastroi ta povedinka naseleennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoï revoliutsii zghory 1928-1938*. Zbirnyk dokumentiv materialiv. Chernihiv. S. 28-39. [in Ukr.].
2. Vidkryty lyst raizlotu peredovykiv Dmytrivshchyny. (1932). *Kolhospyk Dmytrivshchyny*. Dmytrivka. №78, 3 lystopada 1932 r. [in Ukr.].
3. Voroha narodu – do rozstrilu. (1932). *Shliakh kolektyvysta*. Shpola. №84, 3 veresnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
4. Vbyvtsiv-bandytiv kurkuliv suvoro pokarano. (1932). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №28. 10 bereznia 1932 r. S. 2. [in Ukr.].
5. Hidna vidpovid kurkuliam za vbyvstvo kraschchyk aktyvistiv. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №42. 21 serpnia 1931 r. S. 2. [in Ukr.].

6. Kalantaivtsi vidpovidaiut na kurkulskyi teror. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №36. 9 serpnia 1931 r. S. 2. [in Ukr.].
7. Kovalenko, O., Podkur, R., Vasyliiev, V., Lysenko, O. (uporiadn.). (2012). *Nastroi ta povedinka naselennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoï revoliutsii zghory 1928-1938*. Zbirnyk dokumentiv materialiv. Chernihiv. [in Ukr.].
8. Kovalenko, O., Podkur, R. (2012). Dzherela doslidzhennia nastroiiv naselennia Chernihivshchyny u 1920-1930-kh rr. *Nastroi ta povedinka naselennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoï revoliutsii zghory 1928-1938*. Zbirnyk dokumentiv materialiv. Chernihiv. S. 10-27. [in Ukr.].
9. Kostiv, M. B. (2021). *Rehionalna presa USRR yak instrument komunistychnoi propahandy na Chernihivshchyni (1929-1933): dys. ... d-ra filosofii*. Zaporizhzhia. [in Ukr.].
10. Kurkuli. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №34. 6 serpnia 1931 r. S. 1. [in Ukr.].
11. Kurkul Lukash rozperezavsia. (1933). *Prapor Komuny*. Bakhmach. №87, 15 kvitnia 1933 r. S. 2. [in Ukr.].
12. Kurkul rozperezavsia. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №42. 21 serpnia 1931 r. S. 2. [in Ukr.].
13. Kurkulska pomsta. (1932). *Shliakh kolhospnyka*. Bohuslav. №8, 18 sichnia 1932 r., S. 2. [in Ukr.].
14. Lysenko, O. (2012). Silski aktyvisty: formuvannia hrupy, typy povedinky ta metody roboty. *Nastroi ta povedinka naselennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoï revoliutsii zghory 1928-1938*. Zbirnyk dokumentiv materialiv. Chernihiv. S. 40-62. [in Ukr.].
15. Liutuiuchy klasovyi voroh vdaietsia do teroru. (1932). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №122. 1 hrudnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
16. Naisuvorishoi kary klasovomu vorohu. (1932). *Za sutsilnu kolektyvizatsiiu*. Bobrovytsia. №28, 28 bereznia 1933 r. S. 2. [in Ukr.].
17. Na teror bandytsko-kurkulskoï zghrai orhanizuiemo hidnu vidpovid. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №36. 9 serpnia 1931 r. S. 2. [in Ukr.].
18. Paliiv suvoro pokaraty Paliiv suvoro pokaraty. (1931). *Leninskym shliakhom*. Chyhyryn. №43. 24 serpnia 1931 r. S. 2. [in Ukr.].
19. Pryborkaimo khyzhatsku zghrai hlytaini. (1932). *Kolhospnyk Rokytianshchyny*. Rokytne. №14, 8 liutoho 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
20. Pokaraty klasovoho voroha. (1932). *Prapor Komuny*. Bakhmach. №42, 9 sichnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
21. Pro stan zahotivli v s. Lebedyn. (1932). *Shliakh kolektyvista*. Shpola. №111, 28 lystopada 1932 r., S. 2. [in Ukr.].
22. Rishuche zlamaty kurkulskyi opir. (1932). *Za bilshovytski tempy*. Malyn. №135, 2 hrudnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
23. Rozghromyty kurkulskyi opir u Vepryku. (1932). *Za sutsilnu kolektyvizatsiiu*. Bobrovytsia. №123, 31 hrudnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].
24. Sukhomlynivtsi – klasovi vorohy trudiashchyykh zaznaly nyschchivnoi porazky. (1932). *Shliakh kolhospnyka*. Bohuslav. №7, 16 sichnia 1932 r. S. 2. [in Ukr.].
25. U vidpovid na hlytaysky pidpal – zavershymo khlibozahotivliu. (1932). *Kolhospnyk Rokytianshchyny*. Rokytne. №110, 7 hrudnia 1932 r. S. 1. [in Ukr.].

Ihor Yakubovskyy

REFLECTION OF THE ORDINARY PEASANTS' ACTIVE DURING THE HOLODOMOR OF 1932-1933 IN THE LOCAL MEDIA OF KYIV AND CHERNIHIV REGIONS

The article investigates the problem of the informational potential of local media of the Kyiv and Chernihiv regions related to the active resistance of the ordinary peasants to the mechanism of Holodomor of 1932-1933.

The aim of the research is to examine the specific of the information regarding the peasant active resistance in the district newspapers of the Kyiv and Chernihiv regions. The research methodology includes the formation of the self-sufficient source base and the combination of the historical methods of the investigation (f.e. analyses, synthesis, systematization etc). The scientific novelty. The article is a pioneer research of the Kievan and Chernihiv region's media of the Holodomor period as a source to detect the different kinds of resistance of the peasants to the authority policy aimed to create in the Ukrainian village the circumstance which unable the vita. The emergence on in the local media of the cases of resistance, the ideological and other aims of these are investigated. Conclusions. The active peasant resistance are reflected in local media selectively and more rarely than a passive resistance. The information related to the armed attacks, firing the houses showed the local kind of actions and aimed to justify the repression methods of the grain procurement and to object the formation of mechanism of killing by famine. In addition, the majority information cases contain the affirmations about the supporting by peasants the idea of the severe punishment for the participants of these actions. Despite the local media aren't the representative source to the active peasant resistance, but they contain the important empiric information which need the using by scholars.

Key words: Holodomor, local media, active resistance, ordinary peasants, Kyiv region, Chernihiv region.

Отримано: 19.10.2023 р.